

УНІВЕРСАЛЬНІ І СПЕЦІАЛЬНІ АВІАЦІЙНІ ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ СТУДЕНТІВ

Професійні цінності як поняття, що визначає орієнтири, на основі яких людина обирає, засвоює та виконує свою професійну діяльність, досягає професійної майстерності, ефективно розв'язує виробничі завдання, відіграють центральну роль у виробленні професійних стратегій, визначенні вектора можливих змін, усвідомленні людиною свого місця в професії.

Представлено результати емпіричного дослідження професійної ціннісної системи майбутніх фахівців авіаційної галузі.

Ключові слова: *універсальні професійні цінності, спеціальні авіаційні професійні цінності.*

Постановка проблеми

Професійні цінності — це орієнтири, на основі яких людина обирає, засвоює та виконує свою професійну діяльність, досягає професійної майстерності, ефективно розв'язує виробничі завдання. Професійні цінності знаходяться в оточенні особистісних і формуються в умовах вузу. Дуже важливо на етапі професійної освіти з'ясувати особливості чинників професійної спрямованості студентів, щоб за потребою провести модифікацію ціннісних пріоритетів завдяки психолого-педагогічному впливу, тим самим забезпечивши максимально успішне входження в професійну практичну діяльність.

Специфіка ціннісної системи майбутніх фахівців полягає у тому, що вона має проміжний характер і знаходиться між загальнолюдськими і вузькопрофесійними цінностями. У студентів загальні цінності попереднього життя впливають на виконання професійних дій, на відміну від фахівців, які досягли незалежності функціонування професійних цінностей.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до результатів теоретичного аналізу універсальних і спеціальних професійних ціннісних підсистем 269 студентів напряму «Аеронавігація», для проведення емпіричного дослідження ми використали два контрольних переліки індикаторних цінностей (універсальні загально-професійні цінності, спеціальні авіаційні професійні цінності), що розглядаються як взаємопроникні підпростори цінностей. На основі варіаційного і факторного аналізу ціннісних пріоритетів у кожному з них виявлено інтегративні ціннісні утворення — взаємно незалежні конструкти, що трактуються як ключові латентні системоутворювальні ціннісні детермінанти поведінки й подальшої професійної діяльності студентів.

Поряд зі специфічними й унікальними для кожної професії цінностями, існують і загальні, типові, універсальні вимоги до усіх професій, які базуються на переліку ключових очікувань суспільства щодо діяльності фахівця, його рис і характеристик, умінь і стилю професійної взаємодії.

Досвід, статус, інтелект, якість і відповідність професійних дій стандартам — ключові ціннісні норми, які вказані студентами-авіаторами як максимальні. Найнижчі середні оцінки надані професійним рисам міжособистісних інтеракцій (скромність, тактовність тощо). Отже, авіаційні спеціальності сприймаються студентами як формалізовані, стандартизовані, де нема місця міжособистісним варіаціям поведінки. З психологічного погляду, це помилка через недостатній досвід особистого функціонування на робочому місці у конкретному організаційному та міжособистісному довіллі, що підлягає корекції через психологічний тренінг міжособистісної та ділової взаємодії.

Факторний аналіз виявив глибинну конструктну підсистему студентів при сприйнятті універсальних професійних цінностей.

Перший фактор «*Морально-етичні передумови професійної ефективності*», на що вказують проєкції «сумлінність», «чесність», «ретельність», «пластичність (гнучкість)» та ін. Склад фактора свідчить про високу усвідомленість, рефлексивність. Зміст фактора на першому за вагою місці добре пояснюється небезпекою для життя авіаційних спеціальностей, що і визначає вагомість нормативності, відповідальності, точності кожної професійної дії.

Другий фактор «*Професійна зрілість, досвідченість, прагматичність*» визначає наявність спеці-

фічного для професійної групи високого рівня сформованості вмінь і досвіду поведінки у типових, творчих і нестандартних професійних ситуаціях. Конструкт виявив досягнення студентами певного рівня професійної культури, яка виходить за межі професійних ситуацій.

Третій фактор «*Професійний авторитет*» засновано на активності і бездоганності. Конструкт, відповідно до проєкцій, можна розглядати як статусний ціннісний індикатор, породжений компетентністю, майстерністю та автоматичним лідерством у ключових професійних ситуаціях взаємодії.

Четвертий фактор «*Професійна безпомилковість*» визначає погляд студентів на професійну майстерність як на відсутність будь-яких помилок у діях та граничну довершеність результату, що є певною ідеалізацією реальної професійної практики, тобто граничною, але неможливою якістю фахівця.

П'ятий фактор «*Професійно незалежна об'єктивність*» базується на компетентності, проникливості, вимогливості.

Шостий фактор «*Професійна адаптивна винахідливість*» засновано на компетентності, ґрунтовності, обачності, ерудиції, далекоглядності. Отже, це конструкт ситуативної модифікації професійної поведінки.

Сьомий фактор «*Глибока інтелектуальна професійна підтримка*». Склад проєкцій свідчить про ненав'язливий характер цієї підтримки.

Восьмий фактор «*Професійна далекоглядність*», що має сенс гнучкого стримування себе від імпульсивних непрофесійних дій через розуміння наслідків. Отже, це острах з причини небезпеки авіаційної сфери, який сформувався в окремий конструкт регуляції реальної професійної поведінки.

Дев'ятий фактор «*Професійний рівень фахівця*», про що свідчить склад проєкцій: «підготовка», «кваліфікація», «майстерність». Отже, це внутрішня ціннісна шкала оцінки професійного рівня за результатами спостереження реальної професійної діяльності.

Десятий фактор «*Професійна дисциплінованість*». Особливістю цього фактора є те, що «методичність», «надійність», «ґрунтовність» зумовлені раціонально — саме інтелект і взаємодія забезпечують особисту дисципліну. Отже, фактор виявив дисципліну рівня свідомого зовнішнього контролю через людей, які беруть участь у професійній взаємодії. Це недостатній рівень, який потребує підвищених психічних зусиль. Через участь у тренінгу можна досягнути рівня автоматичної професійної дисциплінованості.

Одинадцятий фактор «*Професійна спостережливість*» з проєкціями «надійність», «майстерність», «проникливість» і «професійне мислення». Проєкції «чесність» і «мислення» вказують на миттєве проникнення і розуміння ситуації, що виникла, її витоків і напрямів розгортання у майбутньому. Отже, це фактор ключової якості реалізації професійної діяльності як авіадиспетчерів, так і пілотів.

Дванадцятий фактор «*Професійна глибина*» — ціннісний конструкт розрізнення людини рівня майстерності й рівня дилетанта. Дійсний професіоналізм і його граничний розвиток полягає у знанні глибоких деталей, що досягається значними витратами часу на накопичення знань і, головне, — практичними вміннями, які доведені до автоматизму й інтуїтивного відчуття цільового об'єкта спеціальності.

Тринадцята компонента «Вік, курс» виявляє стабільність систем ціннісних пріоритетів у цьому підпросторі індикаторів професійності.

Чотирнадцятий фактор «*Професійна працездатність*» виявив у студентів важливий інтегральний конструкт, але від'ємні проєкції «етика», «бездоганність», «стабільність», що відображують небажаний спосіб функціонування особистості, показали втрату якості. Дійсний майстер, поряд з тривалістю праці, навіть в умовах виснаження сил підтримує високі стандарти якості. Отже, цей ціннісний конструкт має бути переосмисленим студентами під час формування системи цінностей у вузі.

П'ятнадцятий фактор «*Професійна інтуїція*» включає від'ємні проєкції «бездоганність» та «сумління». Отже, цей конструкт передбачає вихід за межі правил і їх порушення, що є професійно небажаним. Іншими словами, фактор виявляє установку на порушення норм, що трактується свідомістю як інтуїтивний процес. Конструкт потребує психолого-педагогічного опрацювання.

Шістнадцятий фактор «*Професійний інтелект*» на основі «ерудованості». Від'ємні проєкції на «скромність» та «самокритичність» виявляють перебільшену особистісну самовпевненість студентів, що можна пояснити браком досвіду вирішення дійсно складних проблем, які б знизили інтелектуальну самовпевненість і підвищили значущість автоматичних професійних вмінь, що здійснюються без значної участі інтелектуальних процесів.

Поряд із загальним списком універсальних ціннісних індикаторів виконано структурний аналіз авіаційних ціннісних пріоритетів, що надає характеристики групам авіаційних цінностей студентів і відкриває можливості впливу на них. На основі дослідження спеціальної [1; 6] та психологічної літератури [2], а також експертного опитування ми запропонували модель з 34 вузькопрофесійних авіаційних цінностей. Ціннісна система авіаторів-професіоналів безумовно ширша, але у межах нашого дослідження за результатами психологічного аналізу було достатньо саме цих 34 компонент.

Підготовка фахівців авіації на психологічному рівні супроводжується модифікацією як зовнішньої поведінки, так і глибинних систем уподобань, цінностей, установок, алгоритмів діяльності тощо. Однією з важливих передумов професійної успішності є відповідність особистісної конфігурації характеристик студентів ідеальній моделі фахівця.

У підпросторі спеціальних авіаційних цінностей ми здійснили аналіз конфігурації конструктів диспетчерів, що працюють, для порівняння з нею студентської конфігурації ціннісних конструктів. Кінцева мета опрацювання даних — спостереження за еволюцією фахівця та активне формування необхідних підпросторів цінностей.

У загальному масиві при застосуванні факторного аналізу (див. табл.) виявлено такі групи ціннісних індикаторів.

Таблиця

Головні компоненти у масиві оцінок професійних авіаційних цінностей

СУМАРНА ВАГА ФАКТОРА	3,6	3,5	3,2	2,6	2,4	2,2	2,0	2,0	1,7	1,5	1,4	1,2
% пояснювальної дисперсії	9,5	9,2	8,4	6,9	6,2	5,8	5,3	5,1	4,4	3,9	3,7	3,2
% накопленої дисперсії	9,5	18,7	27,0	33,9	40,1	45,9	51,2	56,3	60,8	64,6	68,3	71,5
№ ЗАГАЛЬНОГО ФАКТОРА	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Вміння володіти ситуацією в нормальних умовах повітряного руху	,80											
Знання льотно-технічних характеристик літаків	,77											
Вміння володіти ситуацією в екстрених умовах повітряного руху	,76											,27
Знання фразеології радіообміну	,66	,33										
Вміння планувати польоти літаків	,63	,27						,41				
Вміння передбачати розв'язок типових ситуацій	,62	,39										
Вміння швидко опрацьовувати інформацію		,84										
Вміння швидко приймати рішення		,81										
Вміння швидко вирішувати складні проблеми		,81										
Вміння швидко запам'ятовувати інформацію		,71										
Впорядкованість особистих дій		,49	,35				,28					
Пунктуальність			,78									
Обов'язковість			,76								,32	
Комунікабельність			,70									,26
Дисциплінованість			,53				,45					-,27
Хороший слух				,88								
Хороший зір				,74								
Чітке та правильне мовлення				,73							,26	
Хороше здоров'я				,58					,29			
Стресостійкість					,76			,27				
Уміння швидко приймати рішення при великих фізичних навантаженнях					,64				,26		-,27	

Емоційна стійкість					,58		,36				
Моральна стійкість			,52		,55						
Курс							,92				
Вік							,91				
Успішність							,61			,50	
Відповідальність									,79		
Витримка									,74		
Врівноваженість			,42		,30		,48				-,32
Розвинута інтуїція									,71		,31
Розвинуте просторове сприйняття	,30								,65		
Спокійний характер			,36	,28					,55		
Хороша пам'ять									,77		
Уважність									,71		,30
Стать: 1-Ч 2-Ж										,83	
Логічне мислення			,38								,65
Сконцентрованість										,42	,48
Вільне володіння англійською мовою											,79

Перший фактор «Володіння повітряною ситуацією у нормі та в екстремальних умовах» на основі передбачення, планування, знань характеристик літаків, фразеології радіообміну та просторового сприйняття.

Другий фактор «Вміння швидко опрацювати інформацію, прийняти рішення, вирішити проблему» — ключовий ціннісний орієнтир в умовах обмеження часу в діяльності авіаторів.

Третій фактор «Пунктуальність», що розкривається через проєкції: обов'язковість, впорядкованість дій, дисциплінованість, врівноваженість, моральна стійкість, логічне мислення, спокійний характер.

Четвертий фактор «Хороший слух, зір, мовлення» з проєкцією «спокійний характер», що визначає низький рівень емоційного невербального супроводу повідомлень диспетчерів і міжособистісних взаємодій під час професійної діяльності.

П'ятий фактор «Стресостійкість» з проєкціями: швидкі рішення при фізичних навантаженнях на основі емоційної і моральної стійкості та врівноваженості.

Шостий фактор «Вік, курс» виявив відсутність особливих змін конфігурації факторів під час навчання.

Сьомий фактор «Відповідальна витримка» на основі «врівноваженості», «емоційної стійкості», «дисциплінованості».

Восьмий фактор «Просторова інтуїція» з проєкціями «вміння планувати польоти», «спокійний характер», «стресостійкість».

Дев'ятий фактор «Хороша пам'ять і уважність» з проєкціями «хороше здоров'я», «уважні рішення при фізичних навантаженнях».

Десята компонента «Стать» виявила більшу цінність уважності у жінок.

Одинадцятий фактор «Логічність мислення» з проєкціями «сконцентрованість», «уважність», «інтуїція», «чітке мовлення», «обов'язковість».

Дванадцятий фактор «Вільне володіння англійською мовою» пов'язаний з комунікабельністю, володінням ситуацією в екстремальних умовах та з від'ємними проєкціями «врівноваженість» і «дисциплінованість».

Професійні цінності формуються й еволюціонують у студентів-авіаторів внаслідок впливу інформаційного середовища вузу в оточенні наявних особистісних цінностей, частина з яких суперечить вимогам професій авіації, що викликає внутрішню боротьбу ціннісних пріоритетів, завершення якої відбувається лише з початком практичної діяльності, де фахівець з досвіду визначає дійсно потрібні або небажані цінності з погляду ефективності дій.

Психологічний рівень аналізу визначає професійні цінності як інтегративні конструкти, що складаються не лише з універсальних і спеціальних пріоритетів, а й цінностей соціального й індивідуального рівнів підсистеми, а також нейрофізіологічно зумовлених стратегій особистісного функціонування, які можуть функціонувати як базові риси особистості.

ВИСНОВКИ

У підпросторі *універсальних ціннісних індикаторів* студентів на рівні оцінок значущості виявлено пріоритети: досвід, статус, інтелект, якість і відповідальність професійних дій. На рівні латентних факторів виявлено ціннісні конструкти: «Морально-етичні передумови професійної ефективності», «Професійна зрілість, досвідченість, прагматичність», «Професійний авторитет», «Професійна безпомилковість», «Професійно незалежна об'єктивність», «Професійна адаптивна винахідливість», «Глибока інтелектуальна професійна підтримка», «Професійна далекоглядність», «Професійний рівень фахівця», «Професійна дисциплінованість», «Професійна спостережливість», «Професійна глибина», «Професійна працездатність», «Професійна інтуїція», «Професійний інтелект».

У підпросторі *спеціальних авіаційних ціннісних індикаторів* студентів — майбутніх фахівців авіаційної галузі — на рівні оцінок значущості виявлено такий пріоритет, як відповідальне швидке прийняття рішень в екстрених випадках на основі уважності, витримки, здоров'я. На рівні латентних факторів виявлено ціннісні пріоритети: «Володіння повітряною ситуацією у нормі та в екстремальних умовах», «Вміння швидко опрацювати інформацію, прийняти рішення, вирішити проблему», «Пунктуальність», «Хороший слух, зір, мовлення», «Стресостійкість», «Відповідальна витримка», «Просторова інтуїція», «Хороша пам'ять і уважність», «Логічність мислення», «Вільне володіння англійською мовою».

Підпростір універсальних ціннісних індикаторів професійності виявив значну кількість прийнятних конструктів і частину небажаних для авіаційної галузі, які потребують психологічного аналізу витоків та педагогічного опрацювання. Аналіз розбіжностей диспетчерів, які працюють, і студентів надає можливість у підпросторі спеціальних авіаційних цінностей точно визначити педагогічні цілі формувального впливу у процесі навчання у вузі й розробити відповідні психотехнічні вправи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авиационная педагогика: учебник / Р.Н. Макаров, С.Н. Неделько, А.П. Бамбуркин, В.А. Григорьевский. — М. – Кировоград : МНАПЧАК; ГЛАУ, 2005. — 433 с.
2. Авиационная психология: учебник / Р.Н. Макаров, М.И. Рубец, С.Н. Неделько, А.П. Бамбуркин. — М. – Кировоград : МНАПЧАК; ГЛАУ, 2003. — 312 с.
3. Денисюк Л.М. Психологічні підходи до формування системи професійних цінностей майбутніх фахівців авіаційної галузі / Л.М. Денисюк // Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. статей. — Ялта : РВВ КГУ, 2010. — Вип. 25. — Ч. 1. — С. 86–92. — (Серія «Педагогіка і психологія»).
4. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология / В.Н. Дружинин. — СПб.: Изд-во «Питер», 2000. — 320 с.
5. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: навч. посіб. / А.М. Єріна. — К. : КНЕУ, 2001. — 170 с.
6. Макаревич О.П. Психологія регуляції поведінки особистості у складних ситуаціях / О.П.Макаревич. — К. : Оріяни, 2001. — 223 с.
7. Шпак В.М. Математичні методи в психології: метод. рекомендації / В.М. Шпак. — Луцьк, 2003. — 40 с.

Денисюк Л.Н.

УНИВЕРСАЛЬНЫЕ И СПЕЦИАЛЬНЫЕ АВИАЦИОННЫЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ СТУДЕНТОВ

Профессиональные ценности как понятие, которое определяет ориентиры, на основе которых человек выбирает, усваивает и выполняет свою профессиональную деятельность, достигает профессионального мастерства, эффективно решает производственные задачи, играют централь-

ную роль в выборе профессиональных стратегий, определении вектора возможных изменений, осознанности человеком своего места в профессии.

Представлены результаты эмпирического исследования системы профессиональных ценностных приоритетов будущих специалистов авиационной сферы.

Ключевые слова: универсальные профессиональные ценности, специальные авиационные профессиональные ценности.

Denysiuk L.N.

UNIVERSAL AND SPECIAL AVIATION PROFESSIONAL VALUES OF STUDENTS

The article pays attention on that fact the professional activity is stipulated by the values system. The paper looks at major problems related to the professional values system of the students generating.

The author presents the empirical model of professional values of the ab-initio aviation personnel.

Key words: universal professional values, special aviation professional values.